Erling Hansen:

I NATTENS MULM OG MØRKE PÅ SØNDRE BRYGGE

Christiania var ved anlegget ment å skulle være en velregulert og velordnet by, og dette skulle også gjelde dens innbyggere. Det ble ført nøye kontroll med hvem som kom inn i byen, og borgerne hadde ikke tillatelse til å huse fremmede uten øvrighetens samtykke i hvert enkelt tilfelle. Den dansk-norske stat var i de urolige tider nesten hysterisk redd for at spioner eller andre «misdæderiske» personer skulle snike seg inn blant byens borgere. For kontrollen med næringslivet ble bestemt at alle som ville ernære seg ved handel eller håndverk eller som selvstendige næringsdrivende i det hele, skulle løse borgerskap i vedkommende næring på byens rådhus. Ved borgerbrevets overrekkelse måtte man betale et gebyr, som efter datidens pengeverdi var temmelig stort, det kunne variere mellem 2 og 10 riksdaler, og når man tenker på at en ku da kostet 3—4 riksdaler, kan man forstå hvor meget det ville utgjøre i nutidens pengeverdi. Dessuten måtte man avlegge *Borgereden*, og ved den forpliktet man seg til ikke så lite. Formularet til borgereden finnes i Rådstueprotokollen for 1661, og lyder i «oversettelse» slik:

«Eftersom jeg N. N. er forundt og bevilget mit borgerskap her i Christiania, så lover jeg nu og tilsiger at jeg vil og skal være hans kongelige majestæt min allernådigste herre og konge huld og tro, å verge hans kongelige majestæt, rikets og denne bys skade av min ytterste formue, og derimot øke hans majestæts og Christiania bys gavn, fordel og beste i alle mulige måter, så og bevise hans majestæt samt

min kjære bys øvrighet all tro, pliktig og lydige tjeneste i feide såvel som i freds tider. Desmidlertid :/:Efter hans kongl. Majestæt denne bys nådigst meddelte PRIVILEGIER og CONFIRMEREDE STATUTTER holde mig efterrettelig som en ærlig og oppriktig svoren borger vel egner og anstår. Og skal jeg ikke gjøre noen av mine kjære medborgere noen «underfundig underslæp» enten i handel eller på andre måter til deres skade og min egen fordel. Så og forplikter jeg mig efter ytterste formue med all underdanighet å utstå(finne mig i) kongl. majestæts og byens skatter samt annen påbud når befales og påbudt blir, og mig ikke lade befinde forsømmelig eller motvillig i noen måter.»

Selius Marselis.

Dette lød jo svært bra — men dessverre! Mange av Christianias kjøpmenn, store som små, var nok som Christian V en gang uttrykte seg, «saagodt som fødte *Malversatores*» (kjeltringer) som snøt på skattene og smuglet så godt de kunne. Spesielt smugling var meget utbredt. Med manglende belysning i gatene og på bryggene var det jo svært fristende, og den fåtallige tollbetjening kunne jo ikke godt være alle steder på samme tid!

Den rikeste kjøpmann i byen i 1650-årene var hollenderen Selius Marselis, som det vel ikke er nødvendig å presentere nærmere. Født i 1602 kom han til byen ca. 1644 utstyrt med en masse kongelige privilegier som følge av lån og tjenester han hadde ytet kongen under krigen, og som han selvsagt også hadde tjent godt på! Han var partisipant og eier av flere jernverk og lignende, og var en meget initiativrik og

dyktig mann, men sørget alltid først og fremst for sin egen fordel. I Christiania var og ble en en «fremmed fugl», han løste ikke borgerskap, men henholdt seg til sine privilegier, som han selvsagt tøyet så langt som mulig — og enda litt til. Spesielt hans privilegium på tollfrihet for en mengde utførselsvarer var Christianiaborgerne en torn i øyet. At det nok ikke alltid var med de hederligste midler han hadde ervervet sin store formue, viser best efterfølgende fortelling:

Det var om aftenen den 8. november 1652 at senere borgermester Fredrik Bremer og kongelig myntskriver Petter Jenssen kom roende over Bjørviken fra Fredrik Boyesens mølle, som lå ved Akerselven ved Nedre Foss. Sjøen gikk den gang helt opp til Vaterlands bro, og terrenget rundt sjøen var sumpet og vått, og besto mest av sagflis og annet avfall, som var ført med Akerselven i tidenes løp. Belysning fantes jo ikke, så den beste måte å komme fra strøket om elven til byen var med båt, selv om det var kaldt og ukoselig nok så sent på høsten. Da de var kommet ut på Bjørviken og skulle sette kursen mot nærmeste brygge, den såkalte Nordre Brygge, som lå ut for Tollbugaten, fikk de se et lysskjær på Søndre Brygge, som lå ut for Rådhusgaten. Fredrik Bremer var for tiden tollforvalter, «tolder» som det kaltes, og han fikk derfor naturlig nok mistanke om at det foregikk noe ulovlig der. De rodde så mot Søndre Brygge hvor Selius Marselis' Galiot lå. En Galiot var et lastefartøy som var forsynt med noen «støcker» (kanoner) for å kunne brukes under krig. Da de kom nærmere, så de at Selius Marselis' «tjener», det vil si fullmektig, sto der med noen arbeidsfolk, travelt beskjeftiget med å veie opp noe jern i lyset fra en talgpås.

Dette var jo mistenkelig nok! Det var utførselstoll på jern, 1 ort pr. skippund, så det var nok best å undersøke dette nærmere, særlig da nevnte fullmektig, Hans Pedersen ved navn, året i forveien var blitt knepet for akkurat det samme. Ved nærmere undersøkelse viste det seg at det lå noe jern på vekten og noe ferdigveid på bryggen like ved galioten, klart til å bæres ombord. «Men Hans,» sa Fredrik Bremer, «hva er det I gjør nå! Akter, hva I gjør, og ikke skiber noe jern inn på disse tider, efter solens nedgang! Det er imot Hans Majestæts tollrulle! Sandelig for Gud, dette går Eder ikke an!» Dermed gikk han med Petter Jenssen oppover bryggen mot byen for å varsle tollbetjenten.

Hans Pedersen fulgte efter ham oppover bryggen og ba ham flere ganger at han for Guds skyld ikke måtte bringe ham i noen uleilighet. Han tilsto at han hadde forsett seg, men det var ikke hans skyld, det var hans matmor, madame Marselis, som hadde befalt ham det, men det skulle ikke skje mer, lovet han. Fredrik Bremer spurte da om han ikke erindret at han forrige år også hadde gjort seg skyldig i det samme. Jo, sa Hans Pedersen, han visste nok at han da «gjorde ilde», og ba så atter om at Fredrik Bremer ikke måtte føre ham i noen uleilighet «på det han ikke derover skulle miste sin tjeneste». «Herr Toller,» sa han,

«dette skal aldri skje mere!» «Det er umulig,» sa Fredrik Bremer, «jeg kan ikke gjøre det, for det er ikke første gang!»

Det ser således ut til at Hans Pedersen forrige gang var sluppet med en advarsel.

I det samme kom tollbetjentens dreng gående. Fredrik Bremer spurte ham da hvor tollbetjenten oppholdt seg. Han var hos Nils Bertelsen (i den nuværende Dronningens gate), svarte drengen. Bremer sendte så drengen efter ham og gikk tilbake ned på bryggen, mens Petter Jenssen gikk hjem.

Imens hadde Hans Pedersen fått arbeidsfolkene til å begynne å bære det jernet som lå ferdigveid på bryggen inn på Marselis' sjøbod. Dette fikk Bremer straks satt en stopper for, alt jernet skulle ligge til tollbetjenten kom.

Så kom tollbetjentens dreng tilbake, og i det samme så Hans Pedersen sitt snitt til å få slukket lyset, så bryggen og alt lå i stummende mørke. Bremer fikk med noe besvær tendt lyset igjen, fyrstikker fantes jo ikke den gang, og med lyset i hånden gikk han ombord i galioten. Der sto begge lukene åpne. «Hva er det I finner på?» sa han til skipperen og styrmannen, «at I innskiper så sent på aftenen?» De svarte at de ikke hadde hatt noe med innskipningen å gjøre, de hadde bare fått ordre til å holde seg reiseklare, og det hadde de gjort. «Ja, dere er jo undskyldt,» sa Bremer, «dere kan ikke noe for dette, dere må jo bare lystre ordre». Så kom tollbetjenten, Mathias Mogensen, og fikk høre hva som var passert. Han fikk to av arbeidsfolkene til å bære alt jernet inn i sjøboden og merket det så med tollseglet. Hans Pedersen fulgte med inn i sjøboden og ba Mogensen om for Guds skyld å eftergi ham hans forseelse. Både ville hans årslønn falle bort og dessuten fryktet han for at han også ville miste sin bestilling. (Marselis var tydelig nok ikke noen hyggelig sjef, det ser ut som om han godt kunne tenkes å skyte hele skylden over på fullmektigen, kanskje få det til å se ut som om denne hadde villet stjele jernet.)

Tollbetjenten kunne ikke si noe, saken måtte gå sin gang.

Neste morgen ved 8-tiden kom madame Marselis' kramboddreng til Fredrik Bremer med anmodning om å ha den umake å komme til henne. Bremer lot svare ganske kort at han for sin bestillings skyld ikke

— Hendis Husbonde schulle thienne hannem igien, och ellers med Forœhring wiide att forschylde hans Wenschab —

hadde tid til det. Straks derefter sendte hun bud til ham med en av sine fullmektiger, Rasmus Nielsen, og lot ham forstå at hun så ville komme til ham. Bremer kunne nok forstå at det dreiet seg om jernet som tollbetjenten hadde forseglet aftenen iforveien, og som således ville bli konfiskert, og han fant det da best å gå til henne istedenfor å la henne komme til ham.

Madame Marselis begynte med å si at det gjorde henne ganske ondt, det, at hennes folk så sent hadde håndtert og innskipet jern. Det var

skjedd mot hennes vilje, sa hun, det hadde dog ikke hastet så meget med galioten. Han måtte nå endelig la samme jern «passere fri», så det ikke skulle bli forbrutt og hun få noen dom på seg. Hennes husbond skulle nok «tjene ham igjen», og ellers «med foræring vite å forskylde hans vennskap».

Dette var jo klart forsøk på bestikkelse. Bremer lot henne omgående forstå at dette ingenlunde kunne la seg gjøre. Tollbetjenten kunne dog forelegge saken for stattholderen på hennes vegne — om han ville la nåde gå for rett — og så fremme hva denne «derudi vilde consecutere».

Dette siste ble tydeligvis ikke akseptert, som rimelig var, for stattholderen og Marselis var ikke de beste venner, dertil hadde nok den siste skodd seg for godt på leveranser til hæren i tidens løp, og selv om det året i forveien var kommet en ny stattholder, var denne nok bekjent med det hele.

På bytinget den 22. november 1652 møtte Rasmus Nielsen med skriftlig fullmakt fra Selius Marselis, hvem jernet rettelig vedkom. Han hadde også fullmakt fra madame Marselis, og disse tre hadde klekket ut en meget kløktig plan: Jernet ville bli påstått inndratt, og verdien av dette fordelt mellem kronen og tolleren/tollbetjenten. Da følgelig tolleren hadde personlig fordel av saken, påsto de at hans vitnesbyrd ikke kunne høres, da han så måtte være inhabil som vitne. Denne påstand, som selvsagt var noe sludder, må øyensynlig ha dupert bytinget, for noen avgjørelse ble ikke truffet. Enten er saken blitt avvist som ikke fullbyrdet smugling eller er den blitt henvist til stattholderens avgjørelse. Det første er vel mest sannsynlig.

Erling Hansen.